

Архитектура и скулптура моравске Србије (1371–1459)

Задужбине кнеза Лазара и кнегиње
Милице

српско Царство у доба цара Душана

српско Царство у доба цара Уроша

српске територије након пропасти Царства

Територија у сливу трију Морава Кнез Лазар Хребељановић

Након пропасти Царства, неке српске земље губе самосталност, неке су у вазалном односу, неке су сачувале независност. У оживљавању традиције државе Немањића најважнију улогу одиграо је Лазар Хребељановић који се у повељама назива кнезом или владарем свих слободних српских земља. Кнез Лазар користи и владарско име Стефан које је важило као симбол српске круне и немањићке власти.

Лазар је рођен у околини Новог Брда. Отац му се звао Прибац и био је властелин још на двору цара Душана. Прибац се полако хијерархијски уздизао; у сукобу Стефана Дечанског и Душана, стао је на страну будућег цара (као награду добио је скромну функцију логотета, а нешто касније и пехарника тј. великог слуге). Не зна се ко је Прибчева жена, нити колико су тачно деце имали (син Лазар, за кога се несигурно претпоставља да је рођен око 1329. године; ћерка Драгана, за коју се не зна датум рођења и још једна ћерка, чије се ни име не зна). **Породично богатство Хребељановића обухвата Прилепац (где се Лазар родио) и Призренац (крај Новог Брда, близу Приштине).**

У време крунисања Душана за цара (16. април 1346. године), Лазар има око 17 година. Лазар је, такође, био на двору и у време цара Уроша од кога је био мало старији.

Око 1353. године, Лазар је имао око 24 године и у том периоду оженио се Милицом (ћерка кнеза Вратка, у народној традицији познатог као Југ Богдан, праунук Немањиног сина Вукана; Вукан – Дмитар – Вратислав – Вратко - Милица).

Деца кнеза Лазара и кнегиње Милице су Стефан и Вук, Добривој (умро као мало дете), Мара (жена Вука Бранковића), Драгана, Јелена, Теодора и Оливера (једна од жена Бајазита I). Престоница кнеза Лазара налазила се у граду Крушевцу.

Слободни обласни господари формално су признавали Лазареву врховну власт тек од 1386. године (тј. то су учинили само његови зетови, док су краљ Марко и браћа Драгаш били турски вазали до погибије 1395. године).

Кнез Лазар и кнегиња Милица били су велики покровитељи уметности.

Улога кнеза Лазара у измирењу српске и цариградске цркве

Након 1346. године, када је уз српско царство проглашена и патријаршија, положај српске цркве у православном свету није био законит. Одлуком цариградског патријарха Калиста, око 1350. године српска црква је изопштена.

Кнез Лазар је покренуо питање измирења са Цариградом како би озаконио свој владарски положај, као и државноправну независност. Ако би се признао легитимни положај српске аутокефалне патријаршије и Лазар би имао легитимну власт над свим српским земљама.

Кнез Лазар на сабору са властелом бира старца Исаију и попа Никодима као делегате за Цариград, где је брзо постигнут споразум о измирењу.

Проглашено измирење обављено је у Призрену, над гробом цара Душана у манастиру Светих Арханђела, с пролећа 1375. године (време патријарха Саве IV).

Косовска битка (28. јуна 1389. године)

Са добом обласних господара подудара се и продор Османлија на Балканско полуострво, који су у потпуности користили несугласице међу хришћанским владарима и подгрејавали сукоб између Лазаревића и Бранковића.

На основу савремених и нешто каснијих извора, Турци нису добили битку на Косову, али су последице обостраних губитака били много већи за српску земљу, која није могла да се пореди са Османским царством ни по обиму ни по броју становника. Лазареви наследници признали су султана Бајазита за врховног господара, што је била непосредна последица битке.

У јесен 1389. године, угарски краљ Жигмунд је преузео поход на Србију и у договору са Бранковићем имао непријатељски однос према Милици.

Да би спречила пустошење земље од две силе, пре средине 1390. дошло је до договора са Турцима да се дају српски помоћни одреди у рату и Стефан најмлађу сестру Оливеру води на Бајазитов двор. Турци потом помажу да се поврати оно што су Угари освојили.

**Црква Христовог Вазнесења
Манастир Раваница**

Манастир Раваница, са црквом посвећеном Христовом Вазнесењу, налази се 12 км од Ћуприје, у близини манастира Сисојевац.

Раваница се налази на удару османлијске агресије, крај главних путева исламских продора на север, ка средњој Европи, у срцу Моравске Србије и има значајну улогу у обнављању и чувању традиције немањичке српске државности; прави бастион одбране једног великог наслеђа.

Раваница ће имати велики значај за одржавање српске националне свести у време владавине Турака.

Оснивачка повеља кнеза Лазара из 1381. године

Оснивачка повеља кнеза Лазара поуздан је основ да се говори о субјективном виђењу Раванице у замисли његова ктитора - веома карактеристичан избор топоса, без обзира на формуларност повеље као дипломатичког документа. Раваничка повеља је потпуно оригинална и њена арена се не сусреће у другим повељама. Међу документима кнежеве канцеларије, у Раваничкој повељи највише дошла до изражаја владарска идеологија кнеза Лазара и у први план стављена идеја легитимности у наслеђу српског престола и „царства“ (божанска легитимност).

Кнез Лазар каже да подиже манастир Вазнесења угледајући се на благочастиве цареve који су били пре њега, на чији га је престо Бог уздигао и чином царства (владарским достојанством) украсио, наглашен божански смисао владарског чина ктиторства. Дакле, подизање Раванице није израз прости владарске моћи, већ његовог учешћа у мистерији спасења где се благодет добијена од Бога враћа улагањем у опште духовно добро којим се спасавају сви.

Тек пошто је изложена богословско-еклисиолошка мотивација за подизање манастира, открива се у Лазаревој повељи и непосредна сврха тог ктиторског чина – живот братије у заједници. Ту је и одредба о избору игумана који се бира само из редова манастирске братије, не може бити доведен споља. Такве одредбе обично улазе у типик, а Лазар је то унео у повељу што сведочи о нарочитом старању о поретку у његовом новом манастиру. У оснивачкој повељи посебно је истакнуто поштовање и неговање киновитске монашке духовности као првог и основног смисла Раванице; узорна заједница духовног живота, манастир православног и светогорског типа.

Кнез Лазар је показивао нарочите симпатије за византијску духовност и светогорско монаштво; уз помоћ светогорских стараца постигао измирење са цариградском патријаршијом и прихватио први талас светогорске монашке емиграције

Насељавање Синаита у североисточним пределима Србије везује се за време владавине кнеза Лазара; тај талас обележен је и продором исихазма, монашко–теолошке доктрине својствене светогорском монаштву XIV века.

Култ кнеза Лазара

Од историјског је значаја што је Раваница постала и кнежев маузолеј. Након погибије, његове мошти су чуване у митрополијској цркви Вазнесења у Приштини, одакле су, највероватније 1391. године, након склапања споразума са Турцима, пренете у Раваницу. Култ кнеза Лазара почиње да се развија одмах.

Кнежеве мошти су из Приштине „с великим плачем“ испратили Вук Бранковић и његова супруга, Лазарева најстарија кћи Мара. Мошти су преноћиле у манастиру Нова Павлица на Ибру, у цркви Ваведења Пресвете Богородице (историјски извор о преносу кнежевих моштију у делу Данила III, *Слово о кнезу Лазару*).

Раванички монаси су у Великој Сеоби мошти кнеза Лазара понели са собом и оне су до 1988. године боравиле у фрушкогорском манастиру Врднику, након чега су враћене у кнежеву задужбину

ктиторски гроб
(југоисточни угао наоса)

**ктиторска композиција
(северни део западног зида наоса)**

Време настанка Раванице

Изградња и живопис Вазнесењске цркве манастира Раванице одређују се на основу прилично испраног ктиторског портрета и два каснија преписа оснивачких повеља који потичу с краја XVII и почетка XVIII века.

Породични портрет налази се на западном зиду храма, између главног и северног портала који води из наоса у припрату.

За те портрете се погрешно мислило да су настали у каснијем времену, након смрти кнеза Лазара 1389. године, када се сматрало да је дозидана и припрата. Ипак, неколико ствари упућује да је Лазар осликан за живота.

На основу узраста Лазаревог старијег сина Стефана, приказаног као дечака од седам до десет година, може се прихватити претпоставка да је та слика настала између 1384. и 1387. године и сматра се да је тада завршено осликавање храма које је спровођено у три наврата, могуће у три узастопне летње сезоне. Дакле, живопис се датује у период од 1385. до 1387. године и то на основу узраста Стефана и Вука на ктиторској композицији.

Ликови су јако испрани, али су понегде видљива боље очувана острвца финог горњег слоја на основу којих се може приметити да инкарнат кнеза Лазара није другачије обрађен од осталих, што указује да је он насликан за живота.

Првобитно нико од њих није имао нимб. Изнад Лазара се назире натпис *Лазар кнез све Србије*, док је епитет *свети* касније дописан код његовог левог рамена, вероватно у исто време када је досликан нимб (злато је нането непосредно на тамноплаву подлогу, а не на окерну подлогу). До ових измена је морало доћи када је кнежево тело пренето из митополијске цркве Вазнесења у Приштини у Раваницу и када је он канонизован. За сада се не зна да ли се то десило две или три године по његовој смрти.

Као посебна необичност ктиторске композиције посматра се чињеница да суверен заједно са супругом носи модел храма, што према устаљеним иконографским правилима указује на двојно ктиторство. Међутим, у повељама се као једини ктитор наводи сам кнез, те је овакво решење новина, настала у складу са духом времена.

Врднички и Болоњски препис оснивачке повеље Раванице

Садржај две повеље је скоро сасвим једнак, али се разликују по томе што је у Врдничком препису повеље уписана 1380/1. година уз потпис кнеза Лазара, а у Болоњском препису повеље 1376/7. година са потписом патријарха Јефрема, поред кнежевог.

Захваљујући пажљивој анализи два преписа, могло би се прихватити мишљење да је изградња цркве започета 1376/1377. године и да је завршена до краја лета 1381. године. При том, у обзир се узима и да је 1375. године на сабору кнез Лазар обећао да ће саградити цркву и да је одмах потом приступио реализацији свог јавно изреченог обећања.

Сачуване повеље су акти који се издају када се манастир гради или када је изградња завршена, те се изградња цркве ставља између ових година.

Фортификација је грађена истовремено када и црква.

Архитектура раваничке цркве

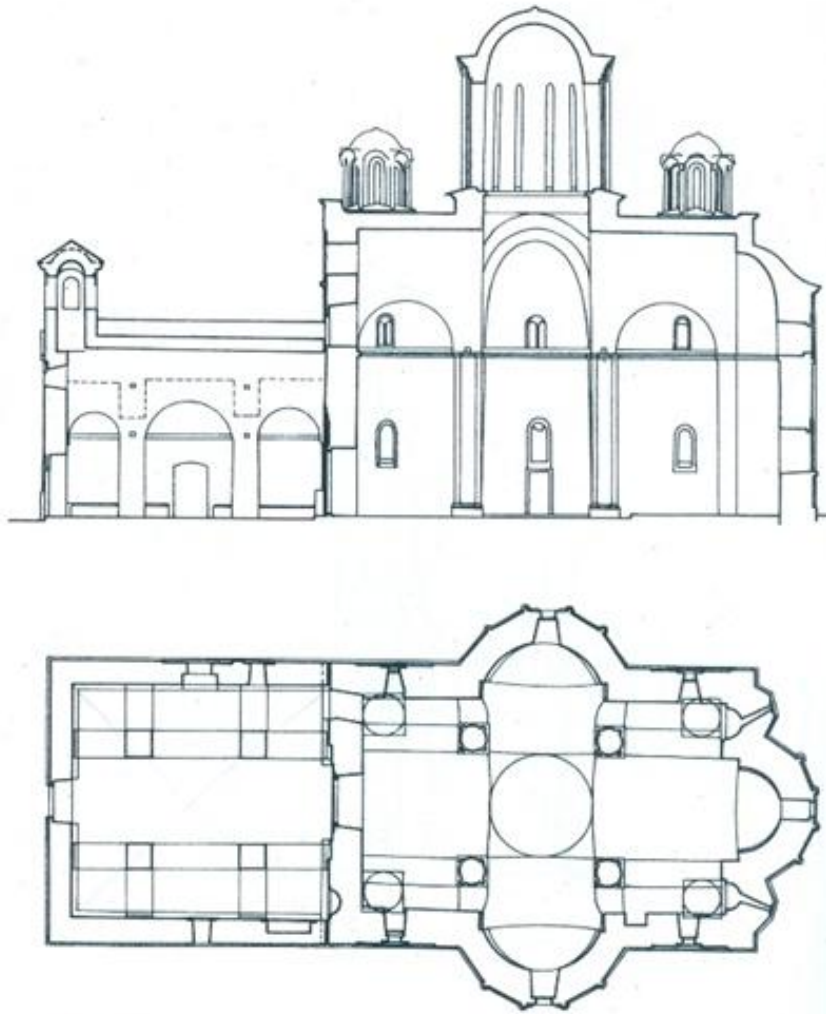
План храма произашао је из спајања основе развијеног уписаног крста са пет купола и тролисних планова какви су били заступљени у хиландарским католиконима.

Централна купола почива на десетостраном тамбуру и ослоњена је на четири снажна ступца; споредне куполе над просторима између кракова крста, на источном и западном крају носе петострани тамбури. Олтарски простор састоји се из олтарске апсиде и ниша протесиса и ђаконикона

Припрата, на чијим је остацима почетком XVIII века подигнута нова, била је отворена и са четири ступца подељена на девет травеја од којих је средишњи био засведен слепим кубетом, а из ње се у храм могло ући кроз главни или северни портал

У оквиру зидина манастира са седам снажних кула, саграђених за живота кнеза Лазара, уз пирг је био подигнут и осликан мали параклис. Данас су сачувани остаци три куле и део северног бедема.

Раваница стоји на првом месту у низу моравских споменика, и хронолошки и по значају, и представља прототип каснијих раскошнијих грађевина моравске архитектуре.

Постојало је мишљење да је припрата дозидана касније, а да су том приликом пробијена северна врата на западном зиду наоса. Међутим, иако је неоспорно да су темељи цркве и припрате одвојено израђени, требало би претпоставити да је дозиђивање нартекса започето пред крај градње централног дела храма, те да је градња од тог тренутка текла истовремено.

Сведочанство о томе види се на јужној фасади. Источни крај лука аркаде припрате улази у зидно ткиво храма на такав начин да се разазнаје да су зидови обе грађевине барем у тој висини грађени истовремено.

Северна врата су по свему судећи постојала и пре него што је завршено осликавање. На западном крају северног зида цркве крај ногу Симеона Немање и доњој зони видљиви су трагови првобитног слоја, који улазе у северну страну отвора врата и теку даље по довратнику, што указује да су припрата и северна врата озидани пре живописања.

јужна фасада Раванице

северозападни угао наоса

Скулптурална декорација раваничке цркве

Црква је пажљиво грађена редовима пешчара и опеке, са богатим колористичким ефектом полихромно обрађених фасада.

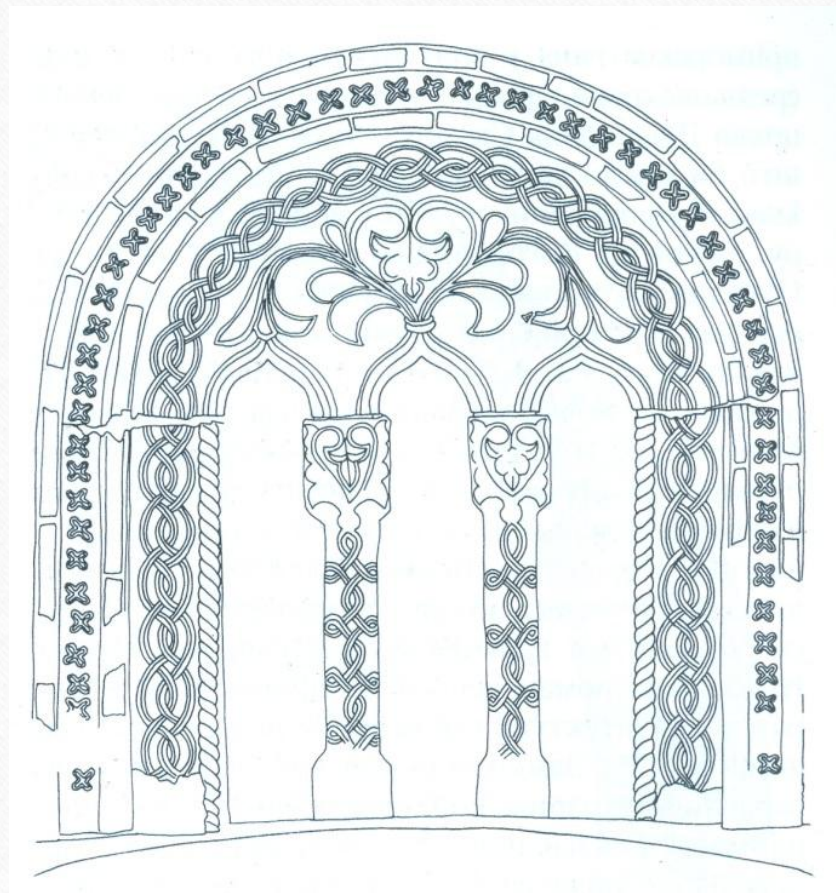
Наглашен је вертикализам степеновањем кубичних маса и три зоне фасадног платна, одељене уз помоћ два кордонска венца. Све три конхе рапчлаћене су прислоњеним колонетама, које су у трећој зони повезане луковима, градећи следе полукружно завршене нише, испуњене полихромним орнаментом.

Декорација је сконцентрисана око прозорских отвора, распоређених у два спрата, као и у трећој зони фасадног платна у слепим нишама оперваженим плиткорелефним геометријским преплетима.

розета на западној фасади Раванице
(централни мотив ружиног цвета из ког се
радијално шири осам двочланих трака)

трифора на западној фасади Раванице
(централни мотив палмете срцолико
уоквирене гранчицама и суседним листовима)

бифора на јужној фасади Раванице

монофора на северној фасади Раванице

Програм раваничке декоративне пластике

У програму раваничке декоративне пластике доминирају геометријски и флорални мотиви, док је зооморфни украс сасвим редак. Не може се са сигурношћу рећи да ли је била заступљена људска фигура, јер сачуваних доказа нема.

Геометријски орнамент је најбројнији и њега чини двочлани преплет у различитим комбинацијама. Врло често он је допуњен и праћен мотивом тордираног ужета, који готово редовно обавија колонете.

Велики део пластично обрађених површина испуњава флорални орнамент, у коме се као мотив појављује тролисна и петолисна палмета, појединачно или у ритмичним низовима, затим једноставни лиснати елемент, разлистала лозица и цвет, углавном ружа.

Сви ти мотиви су стилизовани, а појављују се у различитим међусобним комбинацијама, као и комбинацијама са геометријским преплетом.

**Црква Светог Стефана
Манастир Лазарица**

Дворска црква посвећена Светом Стефану – Лазарица налази се у тадашњој престоници Крушевцу, у оквиру комплекса Лазаревог града.

Ктитор је кнез Лазар Хребељановић.

Подизање придворних цркава у престоницама није необично (Крушевац, Београд, Смедерево).

Култ Светог Стефана Првомученика

У храмовима времена Лазаревића и Бранковића сликан је Стефан Првомученик.

Сви Немањићи имали су титулатно име Стефан, које их је у политичкој теологији, повезивало са светитељем носиоцем венца првомучеништва, а они су, захваљујући значењу тог имена на грчком, постајали „венцоимени“ владари. Примајући круну, српски суверени стављали су се под покровитељство Светог Стефана који је постао заштитник не само владара и династије, већ и земље и народа и готово симбол државности. Стога су настојали да се позову на државноправне традиције Немањића и искажу легитимитет своје власти, након смрти цара Уроша и краљ Твртко и чланови породице Лазаревић, као што су Вук Бранковић и Балшићи, преузели име Стефан и прихватили култ Светог Првомученика.

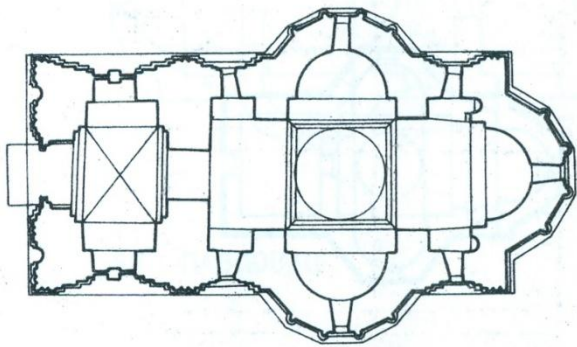
Није познато да ли је током XIII века у Србији постојало одређено жариште култа Светог Стефана. Најстарији храм посвећен Првомученику је Бањска, али то није прво место које су српски суверени подигли њему у част, јер су више него често уз своје задужбине зидали параклисе посвећене Светом Стефану. Поред Лазарице, народно предање везује за исту посвету и цркве у Мелентији и Лепенцу.

Време настанка Лазарице

Тачна година њеног подизања није остала забележена и њено датовање може се извршити само посредно, путем извора. Константин Филозоф, који је писао житије Стефана Лазаревића, говори да је Лазар почео са изградњом цркве у знак захвалности што је добио сина првенца, па се почетак изградње ставља у 1377. годину, када је Стефан рођен.

Сликаство из XVIII века, које се приписује Андреју Андреовићу, остало је само у фрагментима. Став да црква уопште није била живописана није могуће прихватити. Вероватно је да је храм био осликан, али да од живописа из времена кнеза Лазара није остало ништа. Посебно ако се узме у обзир да је дружина Андреја Андреовића, судећи по сликарству у Враћевшници (коју су завршили 28. августа 1737. године) имала обичај да октклони све пропале делове фресака пре поновног осликавања.

Архитектура лазаричке цркве

Црква сажетог триконхоса са три травеја и једном куполом над средњишњим травејем и припратом надвишеном катихуменом и звоником.

Припрата је првобитно имала три улаза, али су бочни зазидани.

На западној страни има полуотворени трем са спратом у виду ниске четвртасте куле.

Лазарица је родоначелник скупине моравских споменика са сажетим планом, као што је Раваница утицала на развој сложенијих грађевина.

Скулптурална декорација лазаричке цркве

Бочне фасаде и све три апсиде подељене су вертикално уским колонетама које се завршавају архиволтама, док је хоризонтална подела у три дела изведена помоћу два кордонска венца. Све су фасаде украшене полихромном декорацијом опеке, камена, малтера и црвено обојених шаковских поља.

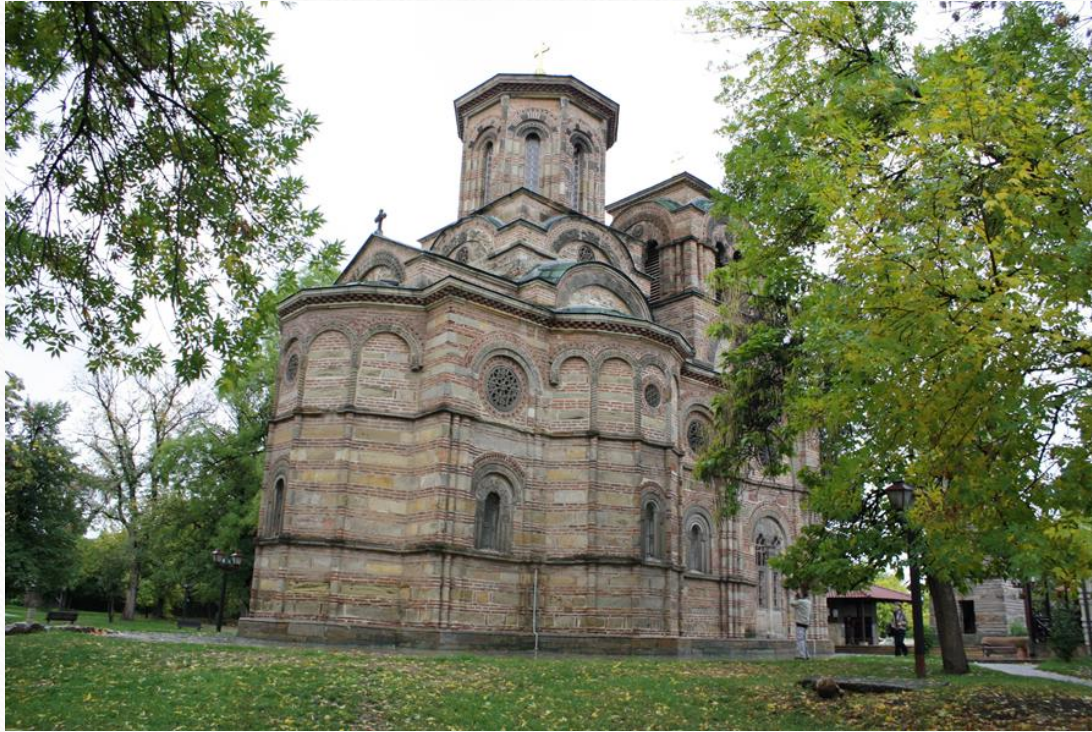
Најупадљивија и врло значајна новина на Лазарици је велики број розета на свим фасадама.

Скулптурална камена декорација распоређена је по свим аркадама и око свих отвора, врата и прозора. троструким редом опеке, крстића, опеке завршавају се све архиволте и лукови прозора на Лазарици.

Велики део скулптуралног украса лазаричке цркве рестаурисан је у XX веку.

југоисточна фасада Лазарице

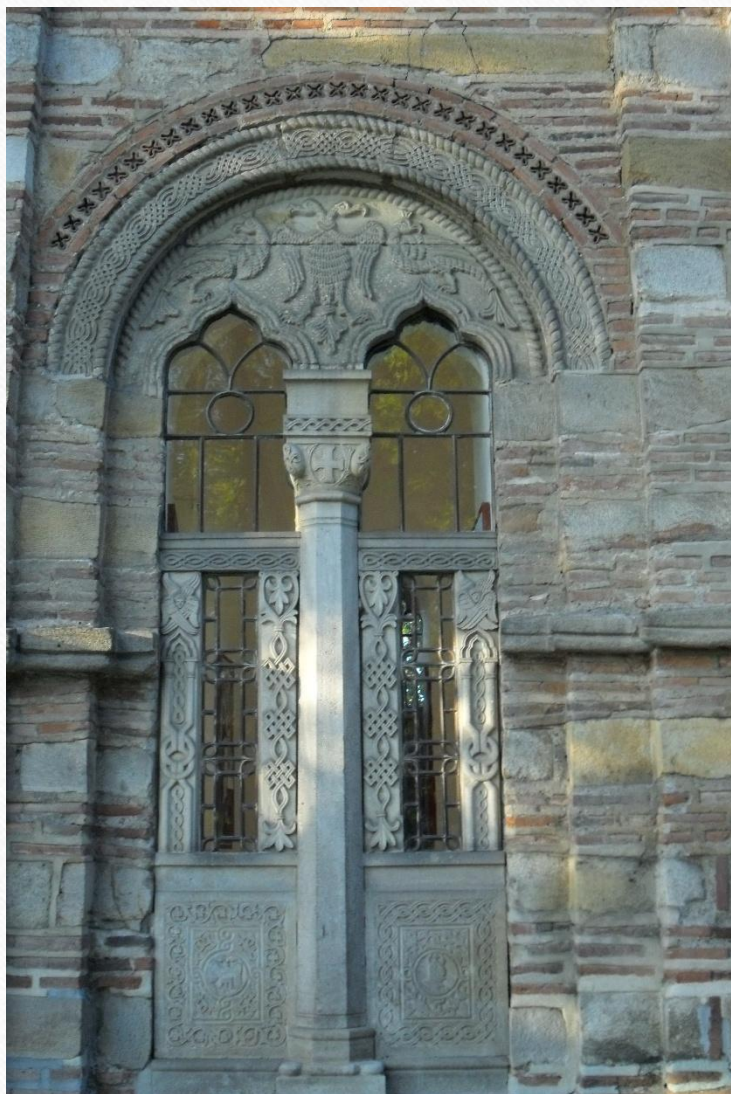

североисточна фасада Лазарице

На Лазарици се понављају општи принципи и скоро сви декоративни елементи који су се појавили на Раваници, само су неки више наглашени: геометријски орнаменти, тордирани стубићи, розете се умножене.

Многобројним понављањем истог мотива у једном низу цвет или лист губе природност и постаје делић строго организованог система. Геометријски орнамент и преплет доминантни на свим деловима пластичне декорације.

Начин клесања – подређено смишљеном систему: у доњим деловима грађевине камени украси, орнаменти, малих су димензија и компоновани у густо збијене редове једнаких низова и плитко резани. У средњој зони димензије су веће, орнаменти су већи и нешто пластичније клесани. Највиши делови скулптуре су раскошни украси и имају велике распоне архиволти са крупним биљним и геометријским орнаментима. они нису густо распоређени

мотиви двоглавог орла и шлема са бивољим роговима
(детаљи скулптуралне декорације парапетних плоча са
јужне фасаде припрате)

зазидани портал (јужна фасада припрате Лазарице)

парапетне плоче
(северна фасада припрате Лазарице)

розете
(северна фасада припрате Лазарице)

монофора
(јужна фасада Лазарице)

Програм лазаричке декоративне пластике

На фасадама Лазарице понавља се целокупни иконографски програм раваничке пластике, с тим што се овде више инсистирало на појединим елементима, као што је случај са розетама које су на Лазарици веома бројне, док је карактер других елемената измењен и адекватније уклопљен у целину декоративног система у коме је све геометризирано и стилизовано у орнаменталном миљеу целине. Сада су и флорални мотиви, већ углавном сведени, потпуно подведени под захтеве геометрије, шаблонизовани и лишени сваке природности у изгледу и формама. Животињске представе, које су само мањи део утврђеног декоративног система у коме је геометријски преплет стекао надмоћну превагу, подређене су таквом систему. Тај геометризирани систем декорације Лазарице, рационалан до краја, није трпео посебно истицање једног елемента, па стога њене фасаде, иако веома разуђене и декоративне, делују хармонично и уравнотежено.

Приликом клесања пластике на Лазарици мајстор се успешно придржавао већ утврђених естетичких начела да само оне оку најближе партије клеше минуциозно, у густом сплету контура и нешто плиће од оних које су на већој удаљености. Међутим, кад је клесао декоративни украс горњих зона, пре свега оних на куполи и њеном постољу, он је зналачки разрадио, дубље засекао и увећао орнамент како би деловао својим обликом и са тако велике висине.

Црква Богородичиног Ваведења
Спољашња припрата манастира Хиландар

Хиландар је једно од најважнијих средишта духовног живота међу Србима те је стога краљ Милутин обновио саборну цркву изградивши триконхос са монументалном припратом, а кнез Лазар је доградио спољашњу припрату из политичких разлога — знак захвалности светогорским монасима (угледајући се на Милутинову припрату).

У цркви нема писаних података, као ни ктиторског портрета, већ су сами посетиоци у писаним изворима ту припрату помињали као Лазареву. Свакако је припрата саграђена пре 1389. године, непосредно после Раванице и Лазарице. Све до тог времена српски ктитори на Атосу били су искључиво чланови куће Немањића. Тиме што се овим својим градитељским подухватом сврстао уз њих, кнез Лазар је свакако нагласио своју жељу за настављањем немањићких традиција.

Припрата се разликује од остатка грађевине и по украсу и по начину зидања који је карактеристичан за моравску архитектуру (ред камена, три реда опеке).

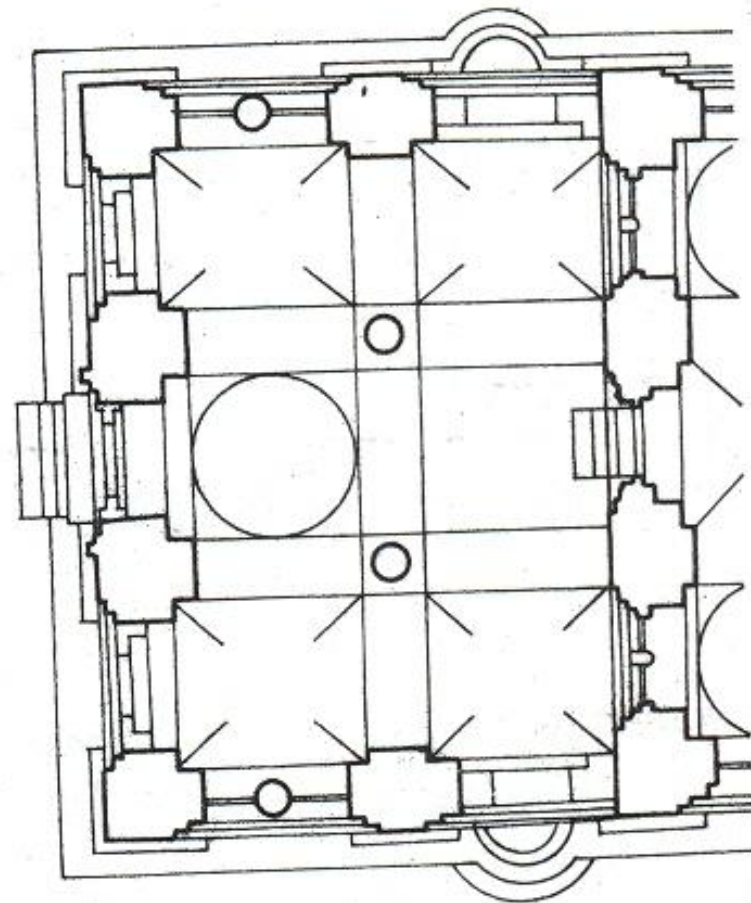
Архитектура спољашње припрате хиландарске цркве

У погледу решења своје основе, Лазарева спољна припрата у Хиландару понавља план Милутинове припрате испред које је саграђена, са два травеја по дужини и три по ширини, што чини укупно шест травеја.

Крстасти сводови заступљени су на бочним травејима, док су у средњем слепа калота на истоку и купола на западу.

Припрата има три портала (север, запад и југ).

Црква је временом претрпела огромне промене и данашњи западни портал потиче из 1799. године и поседује одређене барокне елементе.

Скулптурална декорација спољашње припрате хиландарске цркве

парапетне плоче (јужна фасада припрате Хиландара)

Зидана је репрезентативно, у алтернацији камена и опеке, али технички не тако дотерано као Раваница и Лазарица. У горњим зонама фасада појављују се сликана шаховска поља и фреском изведен цртеж розета.

Најзанимљивију и најоригиналнију тематику показују парапетне плоче са великих бочних отвора на јужној и северној фасади. Две парапетне плоче украшене су богатом флоралном орнаментиком у којој се појављује један нов облик – лист винове лозе укомпонован у сваком завијутку лозице која опточава широк оквир плоче.

Иконографија и стил тих парапетних плоча, по којима се оне у многome везују за пластику Лазарице, још су један прилог датовању хиландарског ексонартекса у време које је сасвим близи изградње Лазаревих претходних задужбина.

реконструкција грба
деспота Стефана
Лазаревића

реконструкција грба владарске
породице Бранковић

Хералдички знак шлема са бивољим роговима

На јужној фасади парапетне плоче налази се хералдички знак шлема са бивољим роговима, познат и са новца и печата кнеза Лазара, деспота Стефана и Ђурђа Бранковића. Ту је вероватно исклесан као амблем кнеза Лазара. Сматра се да је грб кнеза Лазара био шлем са бивољим роговима

Могуће да је Стефан користио ту кацигу као наследни хералдички симбол, а да су је преузели и Бранковићи. Сама кацига и рогови нису комплетан грб, али су вероватно сматрали да је то најзначајнији део грба па су само тај део и приказивали.

Лазаревићи су усвојили и двоглавог орла вероватно као знак владарског достојанства и легитимног настављања немањинских традиција.

мотиви два стилизована адосирана грифона и двоглавог орла
парапетне плоче (северна фасада припрате Хиландара)

Хиландар и Лазарица

Хиландарске розете понављају до детаља розете на Лазарици и Раваници.

Розета у виду цветних латица шиљато завршених изнад северних врата хиландарског ексонартекса идентична је розетама на кули-звонику Лазарице.

Судећи по мотивима и начину клесања изгледа да су исти мајстори радили у Хиландару и Лазарици.

**Црква Богородичиног Ваведења у Ждрелу
Манастир Горњак код Петровца на Млави**

Манастир Горњак (раније називан Ждрело) налази у долини реке Млаве, између Петровца на Млави и Жагубице, испод стрмих литица планине Жевице.

Од средњовековних грађевина сачувале су се главна манастирска црква, посвећена Ваведењу Богородице, и капела у пећини, посвећена светом Николи.

Раније је на том месту постојала испосничка пећина и око ње се формирала испосничка келија где је стигао и испосник Георгије. Кнез Лазар Хребељановић је желео да му олакша испоснички живот те му је саградио цркву. Примивши манастир да управља њиме, Григорије Синајит се потрудио да га духовно обогати, па је у пећини у једној стрмој стени изнад самог манастира, дорадом и дозиђивањем, уредио испосницу сачињену од: келије и капеле посвећене Светом Николи. У капели је сахрањен у гробници коју је за живота спремио.

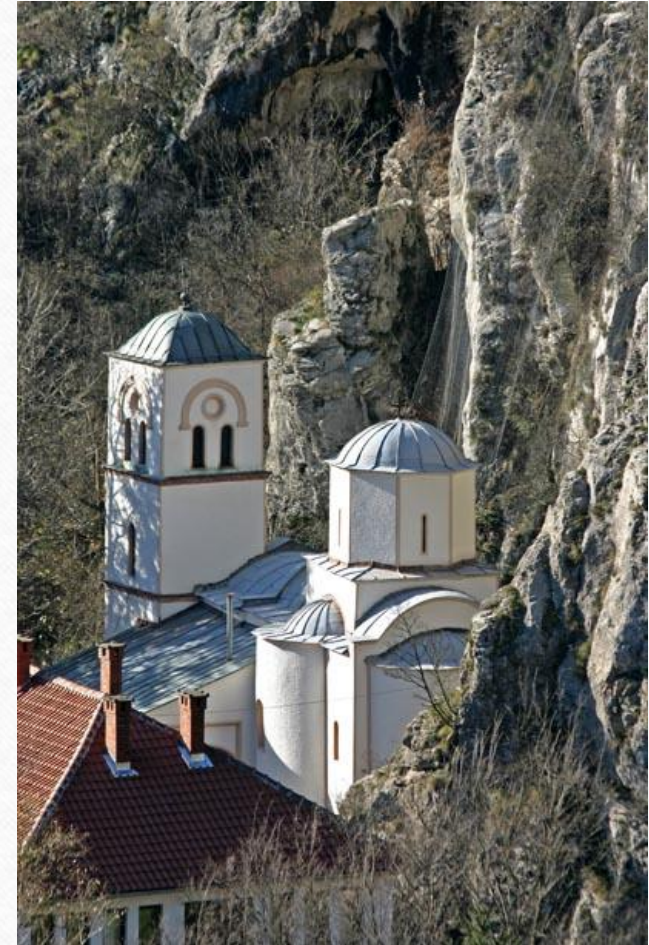
Целокупне зидне површине биле су фрескописане, али су време, влага и касније кречење, скоро све уништили, па се једва по нешто разазнаје.

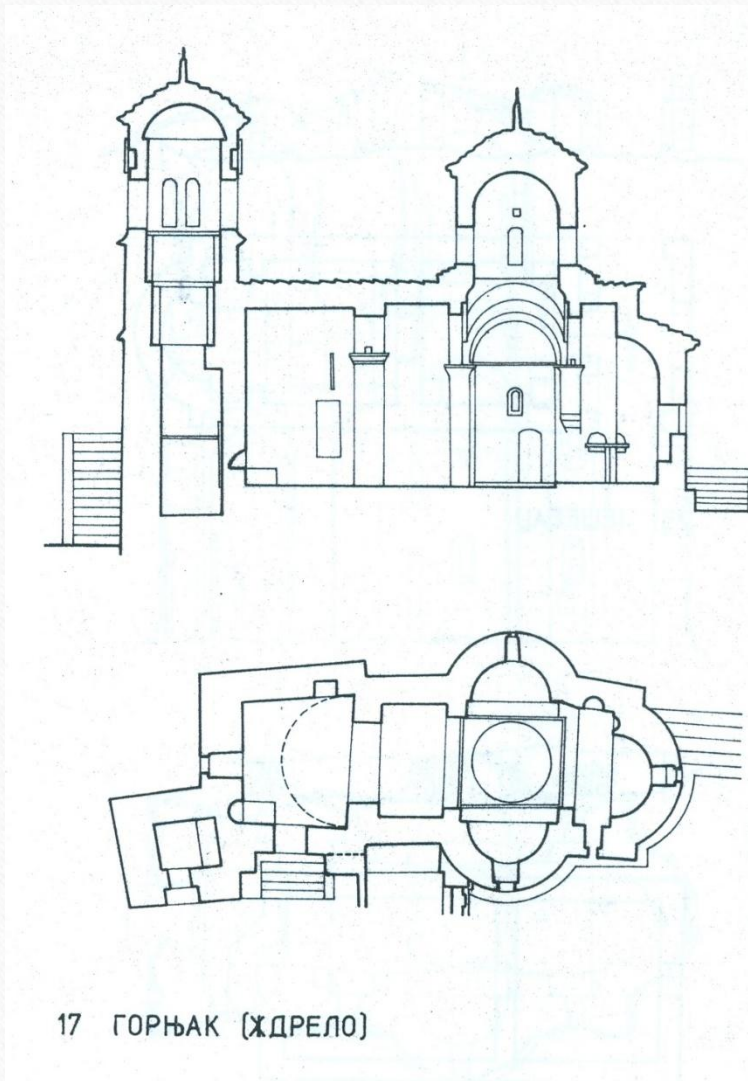
Сачувани преписи повеља

У облику доцнијих преписа сачувани су и данас уништене повеље кнеза Лазара и потврде патријарха Спиридона за манастир Ждрело, издатих 1379. или 1380. године Григорију Горњачком и братији где се каже да је ктитор цркве кнез Лазар.

У повељи манастир се, са црквом Ваведења, предаје Григорију Синаиту у старешинство и означавају се места која се поклањају Горњаку за његово издржавање.

Не би се магло поуздано рећи када је сазидаана црквица св. Николе. Њена задња обнова, највероватније, потиче из средине XIX века, када је обнављан манастир (1845). Тада су и досликане зидне слике на њеним унутрашњим зидним површинама које су временом пропале и тако откриле првобитан живопис. Старе фреске сачуване су већим делом у јужном простору испоснице.

Архитектура цркве у Горњаку

Сажети триконхос са припратом. У основи није заступљена правилна геометрија што је било условљено самим тереном.

Садашња црква, подигнута на темељима првообитне, има основу у облику сажетог триконхоса и дозидану припрату и звоник у XVIII веку, а многи делови и фасада су из новијег времена.

На основу очуваних храмова запажа да су за монахе подизане већином грађевине нешто мањих димензија, нацрта сажетог триконхоса или једнобродне основе, различитих посвета, најчешће Ваведењу или неком другом Богородичином празнику.

Нема никаквих трагова који би указивали на постојање старог живописа.

У цркви се налазе слике с краја XVIII или почетка XIX века, које су ретуширане средином XIX столећа.

**Црква Богородичиног Успења
Манастир Љубостиња**

Црква Успења Богородице у манастиру Љубостињи налази се у близини Трстеника и окружују је обронци Гледићких планина.

Задужбина је кнегиње Милице, супруге кнеза Лазара (ћерка кнеза Вратка, праунука Немањиног сина Вукана). Жене су као ктитори обично имале помоћ мужева што је вероватно и овде био случај до 1389. године. Кнегиња Милица, у монаштву Евгенија, рођена је око 1335. године, а умрла 11. новембра 1405. године. Сахрањена је у храму, мада према новијим испитивањима, његова намена првобитно није била гробна.

Након Стефановог преузимања власти, Милица се са монахињом Јефимијом (рођаком, Јеленом Мрњавчевић, женом деспота Угљеше) замонашила у Љубостињи.

Кнегиња Милица се бавила и дипломатском делатношћу. Заједно је са Јефимијом 1398. године ишла је код султана Бајазита да заступа интересе свога сина Стефана. Том приликом је, уз помоћ тада већ утицајне ћерке, Бајазитове супруге Оливере, издејствовала пренос моштију Свете Петке из Видина у Београд. Мошти су биле смештене у Капелу Свете Петке на Калемегдану, а данас су оне у румунском граду Јаши.

Време настанка Љубостиње

О времену оснивања манастира, изградње и осликавања нема непосредних историјских података. Датовање отежава и чињеница да је храм живописан у два маха. Најпре су у наосу били осликани купола и пандантифи, и могуће лунете над порталима у нартексу. Касније је у целој цркви и припрати изведен нови слој живописа. он није настављен тамо где се стало, већ је преко првобитног слоја нанет други. Поред тога, оба слоја су доста страдала.

Оснивачка повеља манастира није сачувана. Храм спомиње у једној другој повељи, коју је Милица, тада већ замонашена под именом Евгенија, 1402. године са синовима издала пиргу Светог Василија на Светој Гори. У повељи се спомињу такозвани љубостињски људи, Здеваје и Берош, што указује да је те године већ постојало манастирско властелинство. Иако то није доказ да је изградња храма била завршена, може се претпоставити да је она до тада била сазидана.

владарска композиција
(јужни део источног зида припрате Љубостиње)

Због прекида живописања првог слоја, сматрало се да је храм осликаван непосредно пре Косовског боја, а да се његова изградња може сместити између 1381. и 1388. године. Међутим, могуће је да је ктиторка одустала од првобитних зографа, јер њима није била задовољна, чиме се оправдавају и два слоја у Раваници.

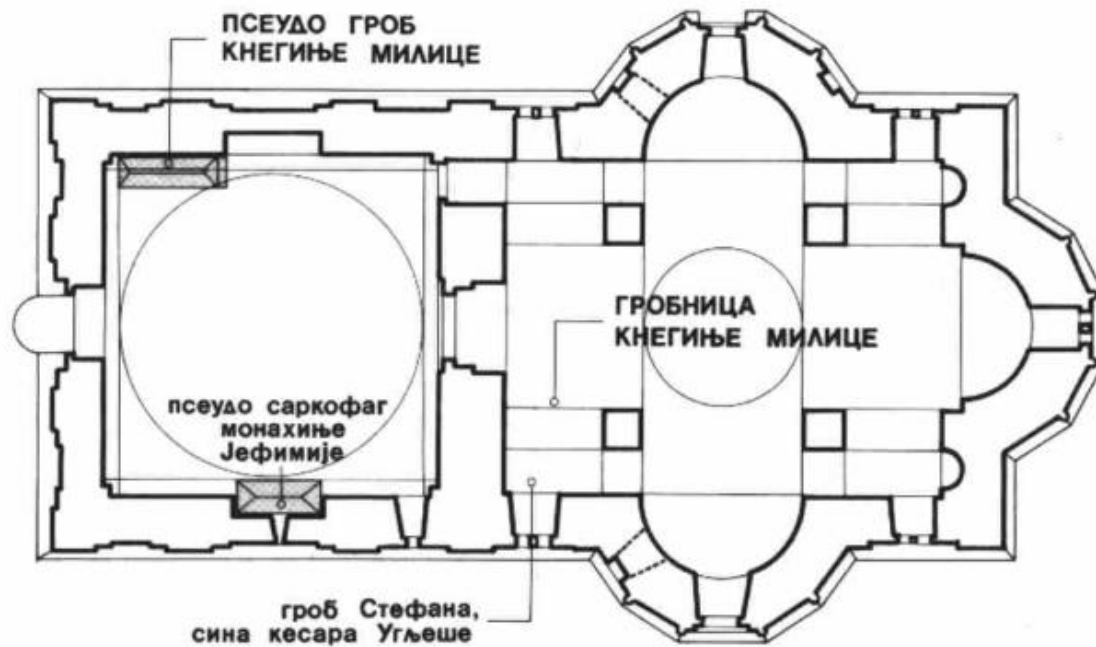
У прилог тези да је храм и изграђен након погибије Лазарове, то јест након 1389, говориле би још неке чињенице. на првом месту, то што је као једини ктитор на портрету приказана Милица, а потом и чињеница да Лазарово тело када је преношено из митрополије у Приштини у Раваницу, није зановило у Љубостињи, што би било јако чудно.

Сужавање горње границе за изградњу храма омогућава сазнање да се Милица замонашила 1393. у Љубостињи, а постриг не би могла да прими у храму који већ нема устројство и уређење

Ипак, новија истраживања упућују на то да је храм могао бити подигнут тек након тешких година за земљу, можда тек око 1398, када је Стефан посредством мајке постигао мир са Бајазитом. Због недовољне истражености, први слој живописа није могуће прецизно датовати. Не искључује се ни могућност да је први пут била живописана око 1392, када се стање у земљи постепено поправљало. за сада се прихвата да је први слој живописа израђен на прелазу из XIV у XV век.

У околини манастира постојали су монашки скитови у најраније време, у којима су се писале и преписивале књиге; манастир је морао имати и библиотеку (постоји у рукопису вероватно из XV века запис на два места да је то књига щубостињска).

Архитектура љубостињске цркве

Црква има основу развијеног уписаног крста са триконхосом. Купола почива на четири слободна ступца (када је сажети тип купола лежи на пиластрима који су прислоњени уз зидове). Простор светилишта састоји се од олтарске апсиде и ниша протезиса и ђаконикона. Некада отворена припрата скоро квадратне основе засведена је великим слепим кубетом које се ослања директно на зидове

Љубостиња се непосредно надовезује на две задужбине кнеза Лазара – цркву Светог Стефана у Крушевцу и цркву Христовог Вазнесења у Раваници.

потпис протомајстора Раде Боровића
(лице прага портала који води из припрате у наос)

Скулптурална декорација Љубостињске цркве

За разлику од својих узора, Раванице и Лазарице, Љубостиња је зидана само квадерима камена, претежно пешчара. Опека је имитирана фреско техником, као и рељефни украс који oponaша розете, распоређен испод низа слепих arkada у вишим зонама фасада.

Новина је наглашање вертикалности изражено прислоњеним тордираним колонетама и плитким пиластрима, као и једним кордонским венцем уместо два, што је случај са претходним споменицима. Такође, прочеље храма није истакнуто као што је на Раваници и Лазарици, већ су све три фасаде уједначене.

Храм је према првобитној замисли имао пет портала: западни, северни и јужни на припрати, који су заграђени, два на певницама, као и портал који води из припрате у наос. На свим порталима понавља се венац са мотивом криновог цвета. Унутрашњи портал понавља мотив са спољашњег — две преплетене траке.

јужна фасада Љубостиње

западна фасада Љубостиње

источна фасада Љубостиње

северна фасада Љубостиње

За пластични украс љубостињских фасада карактеристичан је геометријски орнамент, коме је подређена и стилизована флорална орнаментика геометризованих облика.

Релефна декорација сконцентрисана је и око тринаест розета - шест малих и седам великих. све се налазе у горњим зонама, изнад кордонског венца (велике 3 северно, 3 јужно, 1 на западу) и једнаке су раваничким и лазаричким. Мале розете показују много више оригиналности и креативности. Храм нема ни једну трифору, већ само бифоре и монофоре, завршене претежно у виду сараценских лукова; монофора на јужној фасади припрате има готички лук.

Низови архиволти и слепих аркада такође су декорисани плиткорелефним низовима расцветалог крина.

Колонете рађене у виду тордираног ужета, а капители, такође укашени мотивом крина, трапезоидно се шире на горе.

Розете су већином компоноване по угледу на розете Лазарице, обично са малим округластим цветом у средини, из кога полазе двочлане траке, преплићући се у кругове и полукругове, везујући се у чворове и комбинујући се са радијално постављеним издуженим палметама или љиљанима, које повезују у облику малих готских лукова у један велики цвет налик на хризантему (розета на јужној фасади припрате), или се, пак, као на розети источне фасаде постоља куполе, та иста трака свила у издужене латице повезаних цветова обрубљених тордираним ужетом, које уоквирује сваку љубостињску розету.

јужна фасада припрате Љубостиње

Програм љубостињске декоративне пластике

Љубостињски пластични орнамент, исклесан сасвим плитко, готово површински, сав се слио у маштовите геометријске цртеже, употпуњене бојом, којом се исти и опонашају (розете на фасади олтарске апсиде, низови керамопластичних крстића и опека око розета).

Двочлани преплет подредио је себи флорални орнамент, који сведен на строге стилизоване облике, бескрајно пута поновљен у монотоним симетричним низовима, и сам делује као геометријски.

Фигуралне представе потпуно су ишчезле и чини се да за њих на Љубостињи, у једној строго организованој целини украса, није било места.

Врсни клесар учинио је тај декоративни организам једном од најрепрезентативнијих целина моравске пластике.